

Στο έργο αυτό ο Marc Bloch επέτυχε την ανανέωση της ιστορικής σύλληψης του Μεσαίωνα και την αδρή όσο και συστηματική αναπαράσταση του κοινωνικού και πολιτισμικού οικοδομήματος που ονομάζεται «φεουδαλική κοινωνία». Ο καθηγητής τότε στη Σορβόννη — που η ζωή του συντομεύτηκε τραγικά με τον ηρωικό του θάνατο στην Αντίσταση το 1944 — και μεγάλος ιστορικός Μ. Β. αναδιφεί μέσα στα τριςβαθα του παρελθόντος και στις απαρχές των κοινωνικών σχέσεων, όπου διαπλάθονται οι στάσεις απέναντι στη φύση και στον χρόνο, τα ηθικά και ψυχολογικά δεδομένα των ανθρώπων που είναι η ίδια η ουσία της ιστορίας. Οι τίτλοι μόνο των περιεχομένων υπαινίσσονται σαφώς τον πλούτο των στοιχείων και των ιδεών που εγκλείουν οι σελίδες του βιβλίου. Το έργο αυτό είναι πια κλασσικό και αποτελεί σπουδαία συμβολή για την κατανόηση της εποχής αλλά και γόνιμη αφετηρία και κίνητρο για την παραπέρα ιστορική μελέτη. Ο αναγνώστης δεν πρέπει να ξεχνά ότι «η ιστορία έχει ακόμη το θέλητρο της ανοκλήρωτης ανασκαφής».

Marc Bloch

Η ΦΕΟΥΔΑΛΙΚΗ ΚΟΙΝΩΝΙΑ

Η ΔΙΑΜΟΡΦΩΣΗ ΤΩΝ ΣΧΕΣΕΩΝ ΕΞΑΡΤΗΣΗΣ
ΟΙ ΤΑΞΕΙΣ ΚΑΙ Η ΔΙΑΚΥΒΕΡΝΗΣΗ ΤΩΝ ΑΝΘΡΩΠΩΝ

ΜΕΤΑΦΡΑΣΗ

ΜΠΑΜΠΗΣ ΛΥΚΟΥΔΗΣ

© 1987, Kalvos
ΜΠΑΜΠΗΣ ΛΥΚΟΥΔΗΣ

1987

- ★ Στην έκδοση τούτη του έργου του Marc Bloch περιέχονται και οι δύο τόμοι, που έχουν τους διακριτικούς τίτλους: α) Η διαμόρφωση των σχέσεων εξάρτησης και β) Οι τάξεις και η διακυβέρνηση των ανθρώπων.
- ★ Οι σημειώσεις του συγγραφέα ακολουθούν μετά το τέλος των κειμένων. Στο τέλος παρατίθεται και η ταξινομημένη βιβλιογραφία.
- ★ Οι σημειώσεις που βρίσκονται κάτω από τις σελίδες του κειμένου είναι του μεταφραστή και έχουν συνήθως πραγματολογικό χαρακτήρα.
- ★ Το έργο αυτό πρωτοεκδόθηκε το 1939, στο Παρίσι, από τότε έγιναν πολλές επανεκδόσεις του στα γαλλικά και στις άλλες ευρωπαϊκές και μη γλώσσες.

εκδόσεις
 "καλδος"
 ΑΝΑΞΑΓΟΡΑ 1, ΑΘΗΝΑ
 Τηλ. : 5246241

Πίνακας περιεχομένων

ΕΙΣΑΓΩΓΗ. — Γενικός προσανατολισμός της έρευνας.. 15

ΠΡΩΤΟΣ ΤΟΜΟΣ

Η ΔΙΑΜΟΡΦΩΣΗ ΤΩΝ ΣΧΕΣΕΩΝ ΕΞΑΡΤΗΣΗΣ

ΠΡΩΤΟ ΜΕΡΟΣ

ΤΟ ΙΣΤΟΡΙΚΟ ΠΛΑΙΣΙΟ

Βιβλίο πρώτο

Οι τελευταίες εισβολές

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΠΡΩΤΟ — Μουσουλμάνοι και Ούγγροι 29

I. Η Ευρώπη λεηλατείται και πολιορκείται. — II. Οι Μουσουλμάνοι. III. Η ουγγρική έφοδος. IV. Τέλος των ουγγρικών εισβολών.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΔΕΥΤΕΡΟ — Οι Νορμανδοί..... 45

I. Γενικά χαρακτηριστικά των σκανδιναυικών εισβολών. II. Από την επιδρομή στην εγκατάσταση. III. Οι σκανδιναυικές εγκαταστάσεις: Αγγλία. IV. Οι σκανδιναυικές εγκαταστάσεις: Γαλλία. V. Ο εκχριστιανισμός του Βορρά. VI. Αναζητώντας τα αίτια.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΤΡΙΤΟ — Συνέπειες και διδάγματα των εισβολών..... 76

I. Η αναταραχή. II. Ανθρώπινη συνεισφορά: η μαρτυρία της γλώσσας και των ονομάτων. III. Ανθρώπινη συνεισφορά: η μαρτυρία του δικαίου και της κοινωνικής δομής. IV. Ανθρώπινη συνεισφορά: προβλήματα προέλευσης. V. Διδάγματα.

Βιβλίο δεύτερο

Οι συνθήκες ζωής και η διανοητική ατμόσφαιρα

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΠΡΩΤΟ. — Υλικές συνθήκες και οικονομική τονικότητα..... 101

I. Οι δύο φεουδαλικές εποχές. II. Η πρώτη φεουδαλική περίοδος: ο πληθυσμός. III. Η πρώτη φεουδαλική περίοδος: η επικοινωνία των ανθρώπων. IV. Η πρώτη φεουδαλική περίοδος: οι ανταλλαγές. V. Η οικονομική επανάσταση της δεύτερης φεουδαλικής περιόδου.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΔΕΥΤΕΡΟ. — Πώς ένωσαν και πώς σκέπτονταν 119

I. Ο άνθρωπος μπροστά στη φύση και τη διάρκεια. II. Η έκφραση. III. Παιδεία και κοινωνικές τάξεις. IV. Η θρησκευτική νοοτροπία.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΤΡΙΤΟ. — Η συλλογική μνήμη..... 140

I. Η ιστοριογραφία. II. Η εποποιία.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΤΕΤΑΡΤΟ. — Η πνευματική αναγέννηση στη δεύτερη φεουδαλική εποχή..... 159

I. Μερικά χαρακτηριστικά της καινούργιας κουλτούρας. II. Η συνειδητοποίηση.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΠΕΜΠΤΟ. — Τα θεμέλια του δικαίου..... 167

I. Η κυριαρχία του εθίμου. II. Τα χαρακτηριστικά του εθιμικού δικαίου. III. Η ανανέωση των γραπτών δικαίων.

ΔΕΥΤΕΡΟ ΜΕΡΟΣ

ΟΙ ΔΕΣΜΟΙ ΑΝΘΡΩΠΟΥ ΜΕ ΑΝΘΡΩΠΟ

Βιβλίο πρώτο

Οι δεσμοί του αίματος

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΠΡΩΤΟ. — Η αλληλεγγύη της γενιάς..... 187

I. Οι «κατά σάρκα» φίλοι. II. Η βεντέττα. III. Η οικονομική αλληλεγγύη.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΔΕΥΤΕΡΟ. — Χαρακτήρας και προβλήματα του συγγενικού δεσμού..... 200

I. Οι πραγματικότητες της οικογενειακής ζωής. II. Δομή της γενιάς. III. Δεσμοί του αίματος και φεουδαλισμός.

Βιβλίο δεύτερο

Ο βασιλικός θεσμός και το φέουδο

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΠΡΩΤΟ. — Το βασιλικό «ομάζ»..... 213

I. Ο άνθρωπος ενός άλλου ανθρώπου. II. Το ομάζ στη φεουδαλική περίοδο. III. Η γένεση των σχέσεων προσωπικής εξάρτησης. IV. Οι οικόσιτοι πολεμιστές. V. Η βασιλική σχέση την εποχή των Καρολιγγείων. VI. Επεξεργασία της κλασσικής βασιλικής σχέσης.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΔΕΥΤΕΡΟ. — Το φέουδο..... 235

I. «Μπιενφαι» και φέουδο: Η γαιοκατοχή εν είδει μισθού. II. Η «στέγαση» των βασάλων.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΤΡΙΤΟ. — Η επισκόπηση της Ευρώπης..... 251

I. Οι διαφορές στη Γαλλία: Νοτιοδυτική Γαλλία και Νορμανδία. II. Η Ιταλία. III. Η Γερμανία. IV. Εκτός της καρολιγγικής αυτοκρατορίας: η αγγλοσαξωνική Αγγλία και η Ισπανία των αστουρο-λεωνικών βασιλείων. V. Οι φεουδαλισμοί εισαγωγής.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΤΕΤΑΡΤΟ. — Πώς το φέουδο πέρασε στην κληρονομιά του βασάλου 268

I. Το πρόβλημα της κληρονομικότητας: «τιμάρια» και απλά φέουδα. II. Η εξέλιξη: η γαλλική περίπτωση. III. Η εξέλιξη: στην αυτοκρατορία. IV. Οι μετασχηματισμοί του φέουδου ενταγμένοι διαμέσου του δικαίου διαδοχής του. V. Η πίστη εμπορευματοποιείται.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΠΕΜΠΤΟ. — Ο άνθρωπος με τους πολλούς κυρίους 292

I. Η πολλαπλότητα των ομάζ. II. Μεγαλείο και παρακμή του λίζιου ομάζ.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΕΚΤΟ. — Βασάλος και χωροδεσπότης 302

I. Η βοήθεια και η προστασία. II. Η βασιλική σχέση στη θέση της γενιάς. III. Αμοιβαιότητα και ρήξεις.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΕΒΔΟΜΟ. — Το παράδοξο της βασιλικής σχέσης 316

I. Οι αντιφάσεις των μαρτυριών. II. Οι δεσμοί του δικαίου και η ανθρώπινη επαφή.

Βιβλίο τρίτο

Οι δεσμοί εξάρτησης στις κατώτερες τάξεις

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΠΡΩΤΟ. — Η χωροδεσποτεία 329

I. Η χωροδεσποτική γη. II. Οι κατακτήσεις της χωροδεσποτείας. III. Χωροδεσπότης και υποτελείς χωρικοί.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΔΕΥΤΕΡΟ. — Δουλεία και ελευθερία 347

I. Αφετηριακό σημείο: οι προσωπικές καταστάσεις στη φραγκική εποχή. II. Η γαλλική δουλοπαροικία. III. Η γερμανική περίπτωση. IV. Στην Αγγλία: Τα προβλήματα της αγροτικής υποτέλειας.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΤΡΙΤΟ. — Προς τις νέες μορφές του χωροδεσποτικού καθεστώτος 373

I. Η σταθεροποίηση των βαρών. II. Ο μετασχηματισμός των ανθρώπινων σχέσεων.

ΔΕΥΤΕΡΟΣ ΤΟΜΟΣ

ΟΙ ΤΑΞΕΙΣ ΚΑΙ Η ΔΙΑΚΥΒΕΡΝΗΣΗ ΤΩΝ ΑΝΘΡΩΠΩΝ

Βιβλίο πρώτο

Οι τάξεις

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΠΡΩΤΟ. — Οι ευγενείς ως εκ των πραγμάτων τάξη 387

I. Η εξαφάνιση των παλαιών αριστοκρατών του αίματος. II. Οι διάφορες σημασίες της λέξης «ευγενής» στην πρώτη φεουδαλική περίοδο. III. Η τάξη των ευγενών, τάξη χωροδεσποτική. IV. Η πολεμική κλήση.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΔΕΥΤΕΡΟ. — Η ζωή των ευγενών 399

I. Ο πόλεμος. II. Ο ευγενής στο σπίτι του. III. Απασχολήσεις και διασκέδασεις. IV. Οι κανόνες συμπεριφοράς.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΤΡΙΤΟ. — Η ιππασύνη 423

I. Το «χτύπημα». II. Ο ιπποτικός κώδικας.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΤΕΤΑΡΤΟ. — Ο μετασχηματισμός της εκ των πραγμάτων «ευγένειας» σε «ευγένεια» εκ του δικαίου 433

I. Η κληρονομικότητα του «χτυπήματος» και η απόκτηση της «ευγενούς» ιδιότητας. II. Συγκρότηση των απογόνων των ιπποτών σε προνομιούχα τάξη. III. Το δικαίο των ευγενών. IV. Η αγγλική εξαίρεση.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΠΕΜΠΤΟ. — Οι ταξικές διακρίσεις μέσα στους

κόλπους της αριστοκρατίας 448

I. Η ιεραρχία της εξουσίας και της σειράς. II. Σεργέντηδες και δουλοπάροικοι ιππότες.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΕΚΤΟ. — Ο κλήρος και οι επαγγελματικές τάξεις 464

I. Η εκκλησιαστική κοινωνία στο φεουδαλισμό. II. Βιλάνοι και αστοί.

Βιβλίο δεύτερο

Η διακυβέρνηση των ανθρώπων

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΠΡΩΤΟ. — Η δικαιοσύνη 481

I. Γενικά χαρακτηριστικά του δικανικού καθεστώτος. II. Ο κερματισμός της δικαιοσύνης. III. Κρίση από τους ομότιμους ή κρίση από του κύριο; IV. Στο περιθώριο του κερματισμού: επιβιώσεις και νέοι παράγοντες.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΔΕΥΤΕΡΟ. — Οι παραδοσιακές εξουσίες: βασιλείες και Αυτοκρατορία 501

I. Γεωγραφία των βασιλείων. II. Παραδόσεις και φύση της βασιλικής εξουσίας. III. Η μεταβίβαση της βασιλικής εξουσίας: τα δυναστικά προβλήματα. IV. Η Αυτοκρατορία.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΤΡΙΤΟ. — Από τις εδαφικές ηγεμονίες στις καστελανίες 525

I. Οι εδαφικές ηγεμονίες. II. Κομητείες και καστελανίες. III. Οι εκκλησιαστικές εξουσίες.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΤΕΤΑΡΤΟ. — Η αναρχία και η πάλη εναντίον της αναρχίας 543

I. Τα όρια των εξουσιών. II. Η βία και η επιθυμία της ειρήνης. III. Ειρήνη και ανακωχή του Θεού.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΠΕΜΠΤΟ. — Προς την ανασυγκρότηση των κρατών: Οι εθνικές εξελίξεις 559

I. Οι λόγοι της ανασυγκρότησης των δυνάμεων. II. Μία νέα μοναρχία: οι Καπετίδες. III. Μία αρχαϊζουσα μοναρχία:

Η Γερμανία. IV. Η αγγλονορμανδική μοναρχία: πράξεις κατάκτησης και γερμανικές επιβιώσεις. V. Οι εθνότητες.

Βιβλίο τρίτο

Ο φεουδαλισμός ως κοινωνικός τύπος και η δράση του

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΠΡΩΤΟ. — Ο φεουδαλισμός ως κοινωνικός τύπος 583

I. Φεουδαλισμός ή φεουδαλισμοί: ενικός ή πληθυντικός; II. Τα θεμελιώδη χαρακτηριστικά του ευρωπαϊκού φεουδαλισμού. III. Μία τομή διαμέσου της συγκριτικής ιστορίας.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΔΕΥΤΕΡΟ. — Οι επιβιώσεις στο χρόνο του ευρωπαϊκού φεουδαλισμού 593

I. Επιβιώσεις και αναζωογονήσεις. II. Η πολεμική ιδέα και η ιδέα της σύμβασης.

ΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ 599

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ 623

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Γενικός προσανατολισμός της έρευνας

Μόλις δύο αιώνες έχουν περάσει αφότου ένα βιβλίο με τίτλο «Η φεουδαλική κοινωνία» μπορεί να δώσει εκ των προτέρων μια ιδέα για το περιεχόμενό του. Όχι πως το επίθετο, καθαυτό, δεν είναι παλαιότατο. Υπό τη λατινική του επένδυση -Feo-dalis- χρονολογείται από το μεσαίωνα. Το ουσιαστικό «φεουδαρχία» είναι πιο πρόσφατο, αλλά δεν παύει κι αυτό να υπάρχει τουλάχιστον από τον 17ο αιώνα. Όμως και η μία και η άλλη λέξη διατήρησαν επί πολύ μια στενά νομική σημασία. Όντας το φέουδο, όπως θα δούμε, ένας τρόπος κατοχής υπαρκτών αγαθών, με τη λέξη «φεουδαλικό» εννοούσαν «ό,τι αναφερόταν στο φέουδο» -έτσι εκφραζόταν η Ακαδημία- και με τη λέξη «φεουδαρχία» πότε την «ιδιότητα του φέουδου» και πότε τις προσήκουσες στην κτήση αυτή υποχρεώσεις. Επρόκειτο, όπως λέει στα 1630 ο λεξικογράφος Ρισελέ, για «ανακτορικούς όρους». Όχι για ιστορία. Πότε άρχισε να διευρύνεται η έννοιά τους μέχρι που έφθασαν να χρησιμοποιούνται για τον προσδιορισμό ενός πολιτισμικού σταδίου; Οι όροι «φεουδαλική διακυβέρνηση» και «φεουδαρχία» εμφανίζονται, με την έννοια αυτή, στις Ιστορικές επιστολές περί των Κοινοβουλίων που δημοσιεύθηκαν στα 1727, πέντε χρόνια μετά το θάνατο του συγγραφέα τους, του κόμη ντε Μπουλαινβιλιέ¹. Πρόκειται για το αρχαιότερο δείγμα που μόρεσα να βρω έπειτα από εξονυχιστική έρευνα. Ίσως κάποιος άλλος ερευνητής σταθεί, κάποτε, τυχερότερος. Ο περίεργος όμως εκείνος άνθρωπος, ο ντε Μπουλαινβιλιέ, ταυτόχρονα φίλος του Φενελόν και μεταφραστής του Σπινόζα, που υπήρξε όμως πάνω από όλα σθεναρός απολογητής της αριστοκρατίας -την οποία φανταζόταν ότι κατάγεται από τεύτοντες αρχηγούς- και ένα είδος υποτονικότερου αλλά πιο εμπειριστατωμένου Γκομπινώ της εποχής του, θα μπορούσε να μας βάλει στον πειρασμό να τον θεωρήσουμε, μέχρι νεώτερης πληροφόρησης ως εφευρέτη μιας καινούργιας ιστορικής ταξινόμησης. Γιατί, αλήθεια, περί αυτού πρόκειται και οι σπουδές μας γνώρισαν πολύ λίγες αποφασιστικές φάσεις όσο τη στιγμή εκείνη όπου οι «αυτοκρατορίες», οι δυναστείες και οι περίοδοι, τοποθετούμενες η καθεμιά υπό την

επίκληση κάποιου επώνυμου ήρωα, όλες αυτές οι παλιές διαιρέσεις που τις είχε γεννήσει μια μοναρχική και ρητορική παράδοση, άρχισαν να παραχωρούν τη θέση τους σε άλλο τύπο διαίρεσης, βασισμένο στην παρατήρηση των κοινωνικών φαινομένων.

Τον όρο όμως αυτόν έμελλε τελικά να τον πολιτογραφήσει ένας πιά διάσημος συγγραφέας. Ο Μοντεσκιέ είχε διαβάσει τον Μπουλαινβιλιέ. Το νομικό λεξιλόγιο, άλλωστε, δεν ήταν τίποτε το φοβερό γι' αυτόν· μήπως η φιλολογική γλώσσα, περνώντας από τα χέρια του δεν πλουτίστηκε με τις κουβέντες του κόσμου των δικαστηρίων; Μόλο που φρόντισε να αποφύγει τη λέξη «φεουδαρχία», πολύ αφηρημένη, αναμφίβολα, για το γούστο του, όμως είναι βέβαιο ότι αυτός επέβαλε στο καλλιεργημένο κοινό της εποχής του την πεποίθηση πως οι «φεουδαλικοί νόμοι» χαρακτηρίζουν μια στιγμή της ιστορίας. Οι λέξεις τούτες, καθώς και η ιδέα ακτινοβόλησαν από μας στις άλλες ευρωπαϊκές γλώσσες, τότε απλώς μεταφερόμενες, τότε όπως στα γερμανικά, μεταφρασμένες (Letinwesen).

Τέλος η Επανάσταση, επιτιθέμενη εναντίον των υπολειμμάτων των θεσμών που κάποτε είχε βαφτίσει ο Μπουλαινβιλιέ, ολοκλήρωσε την εκλαίκευση της λέξης με την οποία τους προσδιόρισε εμπνεόμενη από εντελώς διαφορετικά αισθήματα. «Η Εθνοσυνέλευση», λέει το περίφημο διάταγμα της 11ης Αυγούστου 1789, «καταλύει ολοκληρωτικά το φεουδαλικό καθεστώς». Πως μπορούσε από εδώ κι έπειτα να αμφισβητηθεί η πραγματικότητα ενός κοινωνικού καθεστώτος του οποίου η κατάλυση είχε κοστίσει τόσους κόπους;

Η λέξη όμως αυτή που τόσο μεγάλη τύχη την περίμενε ήταν -θα πρέπει να το ομολογήσουμε- πολύ άσχημα επιλεγμένη. Οπωσδήποτε οι λόγοι που, στην αρχή, καθόρισαν την αποδοχή της φαίνονται αρκετά καθαροί. Σύγχρονοι με την απόλυτη μοναρχία, ο Μοντεσκιέ και ο Μπουλαινβιλιέ, θεωρούσαν τον κατακερματισμό της ηγεμονίας ανάμεσα σε ένα πλήθος μικροαρχόντων ή και μικροαφεντάδων χωριών ως το πιο χτυπητό χαρακτηριστικό του μεσαίωνα. Αναφέροντας τη λέξη φεουδαρχία, αυτό το χαρακτηριστικό ήθελαν να εκφράσουν. Γιατί, όταν μιλούσαν για φέουδα, είχαν στο νου τους τότε εδαφικές ηγεμονίες, (principautés) και τότε χωροδεσποτείες (seigneuries). Ούτε όμως όλες οι χωροδεσποτείες ήταν φέουδα, ούτε όλα τα φέουδα ήταν χωροδεσποτείες ή ηγεμονίες. Άλλωστε είναι αμφίβολο αν ένας εξαιρετικά πολύπλοκος τύπος κοινωνικής οργάνωσης μπορεί να προσδιορισθεί με επιτυχία

είτε μέσω της αποκλειστικά πολιτικής του πλευράς, είτε, παίρνοντας το «φέουδο» με όλη την αυστηρότητα του νομικού του περιεχομένου, μέσω μιας μορφής υπάρχοντος δικαίου, μεταξύ πολλών άλλων. Μολαταύτα οι λέξεις είναι σαν τα νομίσματα τα χιλιοτριμένα από την πολλή χρήση που περνούν από χέρι σε χέρι· χάνουν την ετυμολογική τους υφή. Με τη σημερινή τρέχουσα χρήση, η «φουδαρχία» και η «φουδαλική κοινωνία» καλύπτουν ένα σύνολο φτιαγμένο από εικόνες όπου το φέουδο καθαυτό έχει πάψει να φιγουράρει σε πρώτο πλάνο. Υπό τον όρο ότι θα χρησιμοποιεί τις εκφράσεις αυτές απλώς ως την καθιερωμένη πια ετικέτα ενός περιεχομένου που μένει να προσδιορισθεί, ο ιστορικός μπορεί να τις παραλάβει χωρίς περισσότερες τύψεις από όσες έχει ο φυσικός όταν, παρά την αντίθεση της ελληνικής γλώσσας, επιμένει να ονομάζει «άτομο» μια πραγματικότητα που περνά τον καιρό του προσπαθώντας να της επιφέρει τομή.

Ένα πολύ σοβαρό ζήτημα είναι το αν άλλες κοινωνίες, σε άλλους καιρούς και σε άλλους ουραμούς, παρουσίασαν δομή αρκετά όμοια, στα θεμελιώδη χαρακτηριστικά της, με εκείνη της δυτικής μας φουδαρχίας ώστε να αξίζουν, με τη σειρά τους, το χαρακτηρισμό «φουδαλικές». Θα ξανασυναντήσουμε αυτό το ζήτημα στο τέλος του βιβλίου τούτου. Το βιβλίο όμως τούτο δεν είναι αφιερωμένο σ' αυτό το ζήτημα. Εδώ γίνεται προσπάθεια ανάλυσης εκείνης της φουδαρχίας που πρώτη ονομάστηκε έτσι. Επομένως ως χρονολογικό πλαίσιο η έρευνα μας, με εξαίρεση μερικά προβλήματα αρχών ή παράτασης, θα έχει μόνο την περίοδο εκείνη που εκτείνεται περίπου από τα μέσα του 9ου μέχρι τις πρώτες δεκαετίες του 13ου αιώνα ως γεωγραφικό πλαίσιο, τη δυτική και κεντρική Ευρώπη. Και οι μεν χρονολογίες θα βρουν τη δικαίωσή τους στην ίδια τη μελέτη, τα όρια όμως στο χώρο απαντούν ένα σύντομο σχολιασμό.

★ ★ ★

Ο αρχαίος πολιτισμός ως επίκεντρό του είχε τη Μεσόγειο. Ο Πλάτων έγραφε: «Ημάς οικείν τους μέχρι Ηρακλείων Σηλών από Φάσιδος εν σμικρῷ τῷ μορίῳ, ὡσπερ περί τέλμα μύρμηκας ἢ βατράχους περί την θάλατταν οικόοντας». Παρόλες τις κατακτήσεις, τα ίδια αυτά νερά εξακολούθησαν και μετά από πολλούς

αιώνες να είναι ο άξονας της Ρωμανίας*. Ένας ακουϊτανός, συγκλητικός μπορούσε να σταδιοδρομήσει στις όχθες του Βοσπόρου και να αποκτήσει τεράστιες εκτάσεις γης στη Μακεδονία. Οι μεγάλες διακυμάνσεις των τιμών συγκλόνιζαν την οικονομία από τον Ευφράτη μέχρι τη Γαλατία. Χωρίς το στάρι της Αφρικής δεν θα μπορούσε να νοηθεί η ύπαρξη της αυτοκρατορικής Ρώμης, όπως και η ύπαρξη της καθολικής θεολογίας, χωρίς τον αφρικανό Αυγουστίνου. Αντίθετα, πέρα από τό Ρήνο, άρχιζε, αλλόκοσμη και εχθρική, η απέραντη χώρα των Βαρβάρων.

Στο κατώφλι λοιπόν της περιόδου που αποκαλούμε μεσαιώνα, η ισορροπία αυτή –για την οποία εδώ δε μας ενδιαφέρει σε ποιο βαθμό είχε ήδη διαταραχθεί από τα μέσα– καταστράφηκε από δύο βαθείς αναστατώσεις μέσα στις ανθρώπινες μάζες και αντικαταστάθηκε από έναν ολωσδιόλου διαφορετικό σχηματισμό. Καταρχήν από τις εισβολές των Γερμανών. Έπειτα από τις μουσουλμανικές κατακτήσεις. Στο μεγαλύτερο μέρος των περιοχών που περιλαμβάνονταν κάποτε στο δυτικότερο τμήμα της αυτοκρατορίας, έχουμε τώρα εδάφη γερμανικής κατοχής, ενοποιημένα συχνά από την ίδια εξουσία και πάντοτε από την κοινότητα πνευματικών και κοινωνικών ηθών. Σιγά-σιγά βλέπουμε να ενσωματώνονται, περισσότερο ή λιγώτερο αφομοιούμενες, οι μικρές κελτικές ομάδες των νησιών. Η Βόρεια Αφρική, αντίθετα, έχει εντελώς διαφορετική μοίρα. Η επιθετική επιστροφή των Βερβέρων προετοίμασε τη ρήξη. Την ολοκληρώνει το Ισλάμ. Από το άλλο μέρος, στις ακτές της Ανατολής, οι νίκες των Αράβων, περιχαρακώνοντας στα Βαλκάνια και στην Ανατολία την παλιά ανατολική αυτοκρατορία, τη μετατρέπουν σε ελληνική αυτοκρατορία. Η δύσκολη επικοινωνία, μία κοινωνική και πολιτική δομή πολύ ιδιότυπη, μία θρησκευτική νοοτροπία και μία εκκλησιαστική διάρθρωση αρκετά διαφορετικές από εκείνες του λατινικού κόσμου, την απομονώνουν όλο και περισσότερο από τη χριστιανοσύνη της Δύσης. Στην ανατολική Ευρώπη, τέλος, παρόλο που η Δύση ακτινοβολεί πλατειά στους σλαυικούς λαούς και προπαγανδίζει, σε μερικούς από αυτούς, μέσω της δικής της θρησκευτικής μορφής, του καθολικισμού, τους τρόπους σκέψης της και ακόμη και κάποιους θεσμούς της, οι

* Ρωμανία ήταν η λαϊκή ονομασία του κράτους της Ρώμης που εμφανίσθηκε από το 5ο αιώνα μ.Χ. περίπου. Στην ελληνική παράδοση παρέμεινε ως η ονομασία του βυζαντινού κράτους.

πληθυσμιακές ομάδες εντούτοις που ανήκουν σ' αυτό το γλωσσολογικό κλαδί ακολουθούν, οι πιο πολλές, μία άκρως ιδιότυπη εξέλιξη.

Περιορισμένο από τα τρία αυτά μπλοκ –το μωαμεθανικό, το βυζαντινό και το σλαυικό–, απασχολημένο ακατάπαυστα εξάλλου, από τον 9ο αιώνα, με την προώθηση των κυμαινόμενων συνόρων του, το ρωμαιογερμανικό μόρφωμα απείχε ασφαλώς πολύ από το να παρουσιάζει, το ίδιο, πλήρη ομοιογένεια. Πάνω στα στοιχεία που το συνέθεταν βάραιναν οι αντιφάσεις του παρελθόντος τους, αρκετά έντονες ώστε να παρατείνουν τις επιδράσεις τους και στο παρόν. Ακόμη και όπου η αφετηρία υπήρξε σχεδόν όμοια, διακλαδώθηκαν στη συνέχεια διαφορετικές εξελίξεις. Μολαταύτα, όσο οξείες και αν ήταν οι ανομοιότητες αυτές, δεν μπορούμε να μην αναγνωρίσουμε, αποκάτω, μια τονικότητα κοινού πολιτισμού: του πολιτισμού της Δύσης. Δεν οφείλεται μόνο στη μέριμνά μας να γλυτώσουμε τον αναγνώστη από την ανία καταθλιπτικών επιθέτων το ότι, στις σελίδες που θα ακολουθήσουν, εκεί που θα μπορούσαμε να πούμε «δυτική και κεντρική Ευρώπη» εμείς θα λέμε απλώς «Ευρώπη». Τι σημασία έχει, αλήθεια, η αποδοχή του όρου και των ορίων της παλιάς τεχνητής γεωγραφίας των πέντε «τμημάτων του κόσμου»; Το μόνο που μετρά είναι η ανθρώπινη αξία του. Και πού, λοιπόν, επιάσθηκε και αναπτύχθηκε, για να εξαπλωθεί κατόπιν στον πλανήτη, ο ευρωπαϊκός πολιτισμός, αν όχι μεταξύ των ανθρώπων που ζούσαν ανάμεσα στο Τυρρηνικό πέλαγος, την Αδριατική, τον Έλβα ποταμό και τον Ωκεανό; Το ένιωθαν κιόλας τούτο, λιγώτερο ή περισσότερο θολά, εκείνος ο ισπανός χρονικογράφος που, στον 8ο αιώνα, αρεσκόταν να χαρακτηρίζει «Ευρωπαίους» τους Φράγκους του Κάρολου Μαρτέλου, που νίκησε το Ισλάμ και περίπου δύο αιώνες αργότερα, ο σάξωνας μοναχός Βίντουκιντ, που έσπευσε να εξυμνήσει στο πρόσωπο του Όθωνα του Μεγάλου, που απέκρουσε τους Ούγγρους, τον απελευθερωτή της «Ευρώπης»⁴. Με την έννοια αυτή, που έχει και τον περισσότερο πλούτο ιστορικού περιεχομένου, η Ευρώπη υπήρξε δημιούργημα του Άνω Μεσαιώνα. Υπήρχε ήδη όταν άρχισαν, γι' αυτήν, οι καθαρά φεουδαλικοί χρόνοι.

★ ★ ★

Ο όρος «φεουδαρχία» εφαρμοσμένος σε μια φάση της ευρω-

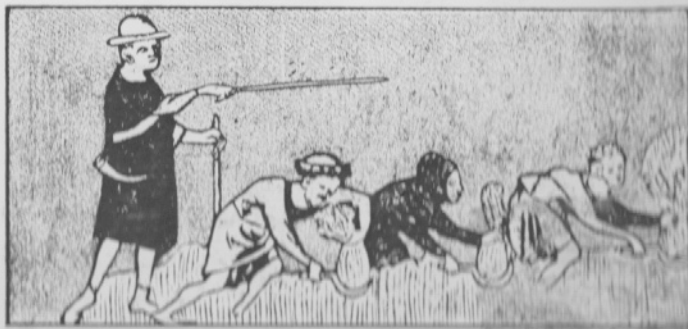

παϊκής ιστορίας και μέσα σ' αυτά τα όρια, υπήρξε συχνά αντικείμενο, όπως θα δούμε, σχεδόν αντιθετικών ερμηνειών· η ίδια η ύπαρξή του μαρτυρεί την ιδιοτυπία που ενστικτωδώς αναγνωρίζεται στην περίοδο που προσδιορίζει. Γι αυτό και ένα βιβλίο για τη φεουδαλική κοινωνία θα μπορούσε να ορισθεί ως μία προσπάθεια απάντησης σε ένα ερώτημα που τίθεται από τον ίδιο τον τίτλο του: ποιές ιδιομορφίες είναι εκείνες που κάνουν το κομμάτι τούτο του παρελθόντος να διαχωρίζεται από τα γειτονικά του; Με άλλα λόγια, πρόθεσή μας εδώ είναι να επιχειρήσουμε την ανάλυση και την εξήγηση μιας κοινωνικής δομής και των διασυνδέσεών της. Μία παρόμοια μέθοδος, αν αποδειχθεί από την εμπειρία γόνιμη, θα μπορούσε να χρησιμοποιηθεί και σε άλλα πεδία μελέτης, που ορίζονται από διαφορετικά σύνορα, και ελπίζω ότι το καινούργιο που φέρνει η προσπάθεια τούτη θα κάνει να συγχωρηθούν τα σφάλματα της εκτέλεσής της.

Η ευρύτητα άλλωστε μιας τέτοιας μελέτης έκανε αναγκαία τη διαίρεση της παρουσίασης των αποτελεσμάτων. Στον πρώτο τόμο θα περιγράψουμε τις εν γένει συνθήκες του κοινωνικού χώρου κι έπειτα τη συγκρότηση των σχέσεων αυτών εξάρτησης από άνθρωπο σε άνθρωπο, που, πριν από κάθετι άλλο, έδωσαν το ιδιαίτερο χρώμα της στη φεουδαλική διάρθρωση. Στον δεύτερο τόμο θα ασχοληθούμε με την διαμόρφωση των τάξεων και την οργάνωση των εξουσιών. Είναι πάντοτε δύσκολο να σμιλεύουμε ζωντανά πράγματα. Μολαταύτα, καθώς η στιγμή όπου οι παλιές τάξεις ξεκαθάρισαν τα περιγράμματά τους, μια καινούργια τάξη, η αστική, έκανε ανάγλυφη την ιδιοτυπία της και οι δημόσιες αρχές βγήκαν από τη μακρόχρονη αποδυνάμωσή τους, υπήρξε επίσης και η στιγμή όπου άρχισαν να εξαλείφονται, στο δυτικό πολιτισμό, τα πιο ειδικά χαρακτηριστικά της φεουδαρχίας. Από τις δύο μελέτες που διαδοχικά προσφέρονται στον αναγνώστη -χωρίς να είναι δυνατός ένας στενά χρονολογικός διαχωρισμός μεταξύ τους- η πρώτη θα είναι κυρίως μελέτη της γένεσης και η δεύτερη μελέτη της τελικής εξέλιξης και των παρατάσεών της στο χώρο και το χρόνο.

Ο ιστορικός όμως δεν είναι σε καμιά περίπτωση άνθρωπος ελεύθερος. Από το παρελθόν ξέρει μονάχα ό,τι το ίδιο το παρελθόν ευαρεστείται να του εμπιστευθεί. Εξάλλου, όταν το υλικό που επιχειρεί να αγκαλιάσει είναι τόσο πλατύ ώστε να μην επιτρέπει την προσωπική αποδελτίωση όλων των μαρτυριών, τότε νοιώθει αδιά-

λειπτα περιορισμένος στην έρευνά του, από το ενγένει επίπεδο της έρευνας. Βέβαια δεν πρόκειται να βρει εδώ ο αναγνώστης την έκθεση κάποιου από εκείνους τους χαρτοπόλεμους που οι μελετητές έχουν, συχνά, δώσει ως θέμα. Πως θα μπορούσαμε να δεχθούμε να σβύνει η ιστορία μπρος στους ιστορικούς; Αντίθετα, φρόντισα να μην αποκρύψω ποτέ τα κενά ή τις αοριστίες των γνώσεών μας, ανεξάρτητα από τις αιτίες τους. Δεν θεωρώ ότι διατρέχω, με τούτο, τον κίνδυνο να ενοχλήσω τον αναγνώστη. Αντίθετα, ζωγραφίζοντας με μια όψη κίβδηλης αποστέωσης μία επιστήμη που βρίσκεται σε κίνηση, θα κινδύνευα να τη γεμίσω πλήξη και παγερότητα. Ένας από εκείνους που προχώρησαν βαθύτερα στη γνώση των μεσαιωνικών κοινωνιών, ο μέγας άγγλος νομομαθής Μαίτλαντ, έλεγε πως ένα βιβλίο ιστορίας πρέπει να σε κάνει να πεινάσεις. Εννοείται: να πεινάσεις για μάθηση και προπάντων για έρευνα. Το βιβλίο τούτο δεν έχει ακριβότερο πόθο από το να ανοίξει σε μερικούς δουλευτές την όρεξη⁵.

Στο έργο αυτό ο Marc Bloch επέτυχε την ανανέωση της ιστορικής σύλληψης του Μεσαίωνα και την αδρή όσο και συστηματική αναπαράσταση του κοινωνικού και πολιτισμικού οικοδομήματος που ονομάζεται «φεουδαλική κοινωνία». Ο καθηγητής τότε στη Σορβόνη — που η ζωή του συντομεύτηκε τραγικά με τον ηρωικό του θάνατο στην Αντίσταση το 1944 — και μεγάλος ιστορικός Μ. Β. αναδιφεύ μέσα στα τρίσβαθα του παρελθόντος και στις απαρχές των κοινωνικών σχέσεων, όπου διαπλάθονται οι στάσεις απέναντι στη φύση και στον χρόνο, τα ηθικά και ψυχολογικά δεδομένα των ανθρώπων που είναι η ίδια η ουσία της ιστορίας.